

INFORMACIJE

Naučno vijeće, Poljoprivrednog instituta - Podgorica

PRILOZI MOGUĆEM POBOLJŠANJU TZV. „ZELENE STRATEGIJE” CRNE GORE

Uvodne napomene

U Nikšiću je 12. i 13. marta 1993. održano savjetovanje s temom: „Zelena strategija Crne Gore u 1993. godini” u organizaciji Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede i Saveza poljoprivrednih inženjera i tehničara Crne Gore. Kako članovi Naučnog vijeća Poljoprivrednog instituta u Podgorici, koji su učestvovali na savjetovanju, nijesu dobili priliku da cjelovito izlože svoje gledanje* na „Zelenu strategiju”, a s obzirom na značaj tog dokumenta kao usvojene osnove za unapređivanje poljoprivrede, Naučno vijeće je riješilo da zamoli Uredništvo časopisa „Poljoprivreda i šumarstvo” da u pripremljeni broj 1-2/1993. uvrsti i priloge članova Naučnog vijeća sa kojima su namjeravali da upoznaju učesnike savjetovanja u Nikšiću. Ovi osvrti imali su za isključivu namjeru da se doprinese poboljšanju kako polaznih osnova, tako i načinu ostvarivanja postavljenih ciljeva u „Strategiji”.

Namjera Naučnog vijeća Poljoprivrednog instituta da se na savjetovanju u Nikšiću uključi u raspravu o „Zelenoj strategiji” imala je svoju predistoriju. Od značaja je, svakako, rasprava koja je na Vijeću vođena 5 i 11. maja 1992. kada je, u pojedinačnim priložima i pisanim zaključc ima Naučnog vijeća, ukazano na mnoga konceptijska i druga moguća poboljšanja. Samo mali dio primjedbi je usvojen u finalnoj verziji „Strategije”, a kasnije je, uprkos tako formulisanim primjedbama, iznijeta tvrdnja da je Naučno vijeće prihvatilo „Zelenu strategiju”.

Na sjednici od 22. februara 1993. Naučno vijeće je riješilo da skup u Nikšiću upozna i sa sljedećim činjenicama:

Na sjednici Naučnog vijeća Poljoprivrednog instituta od 13. januara 1993. u ponovnoj raspravi o „Zelenoj strategiji”, konstatovano je da nije usvojen predlog Vijeća da se u Skupštini Republike Crne Gore od 18. decembra 1992. rasprava o Strategiji izuzme iz predloženog dnevnog reda, a zatim je Strategija usvojena većinom glasova. Naučno vijeće je stalo na gladište da, bez obzira na te činjenice, Institut treba da kritički razmotri usvojenu „Strategiju”, pa je zaključeno:

1. da se u svakom zavodu Instituta ocijeni koliko je u „Zelenoj strategiji” korektno tretirana odgovarajuća problematika, da se ukaže na eventualne nedostatke i dadu pismene primjedbe;

2. da u Strategiji predviđena institucionalna rješenja razmotri v.d. direktora;

3. da posebna radna grupa kritički ocijeni Studiju sa opšteg (globalnog) staništa;

* Samo su tri predstavnika Poljoprivrednog instituta mogli iznijeti svoje gledanje na opšta i institucionalna pitanja, dok osvrti na ostala rješenja iz Strategije iz pojedinih oblasti poljoprivrede nijesu mogla biti saopštena. Radi cjelovitijeg pregleda, ovdje se daju svi za savjetovanje pripremljeni osvrti.

4. da se nastave napori za realizaciju pokrenute inicijative sa sjednice Vijeća od 14.12.1992. za oživljavanje, aktiviranje i reorganizaciju Saveza društava poljoprivrednih inženjera i tehničara Crne Gore; da se na Skupštini Saveza razmotri „Zelena strategija”, iako je ona formalno usvojena u najvećem Republičkom zakonodavnom organu, sve u cilju objektivnog vrednovanja tog dokumenta i želje da se, ukazivanjem na eventualne nedostatke, doprinese njihovom otklanjanju.

Raspravljano je i o poremećenim odnosima između čelnika Ministarstva poljoprivrede i Instituta. Pošto je konstatovano da oni nijesu kakvi bi morali biti, niti usaglašeni koliko bi trebalo da bi se što uspješnije rješavali zajednički zadaci i problemi, zaključeno je da se o tome obavijesti Vlada Crne Gore; da se ukaže na neosnovane teške ocjene od strane čelnika Ministarstva na Poljoprivredni institut i poljoprivrednu nauku uopšte, naročito poslije pomenutog predloga ovog Vijeća da se odloži rasprava u Skupštini Crne Gore o „Zelenoj strategiji” do njene objektivne recenzije i vrednovanja. Vijeće je ocijenilo da za pokazanu žurbu ne postoji nijedan stvaran razlog, pogotovu s obzirom na opšte unutrašnje prilike i stanje u zemlji.

Po inicijativi koju je pokrenulo ovo Vijeće, Ministarstvo poljoprivrede organizuje Savjetovanje o „Zelenoj strategiji” i to ne kao cjelovitom dokumentu do 2000. godine, već samo za 1993., namećući Savezu društava svoj prilaz, svoje gledanje i svoju koncepciju skupa.

Na proširenoj sjednici od 22.02.1993. Naučno vijeće je prvo konstatovalo da su svi zaključci sa sjednice od 13.01.1993. sem dijelom onog pod 4 uspješno realizovani. Zatim je razmatralo pismene primjedbe pojedinih zavoda, kao i primjedbe na „Strategiji” predviđena institucionalna rješenja, a takođe i globalne primjedbe. Smatra ih konstruktivnim i u osnovi ih sve podržava.

Vijeće je stalo na gladište da bi bar po jedan predstavnik svakog zavoda trebalo da prisustvuje Savjetovanju u Nikšiću 12. i 13. marta i na njemu saopšti svoje primjedbe (ako im se to omogući) s tim što bi prvo globalne primjedbe saopštio predsjednik Naučnog vijeća.

Vijeće je zaključilo da se i ovo obavještenje u cjelini saopšti na pomenutom Savjetovanju.

ZELENA STRATEGIJA CRNE GORE DO 2000. GODINE

- Globalni osvrt -

Strategija razvoja poljoprivrede Crne Gore značajan je planski dokumenat za naredni period do 2000. godine, čije ostvarenje zavisi od niza faktora, tj. kako od realnosti ciljeva i predviđenih mjera u samoj Strategiji, tako i od uslova opšteg razvoja u Crnoj Gori i Jugoslaviji.

Iako ne možemo bitno uticati na spoljne faktore od kojih dijelom zavisi mogućnost unapređivanja poljoprivrede, Naučno vijeće Poljoprivrednog instituta smatralo je za dužnost da ukaže na okolnosti koje bi samu Strategiju mogle učiniti realnijom u pogledu ciljeva, mogućnosti i načina njihovog ostvarenja.

Smatramo, naime, da smo još na vrijeme, prije nego se otpočne sa ostvarivanjem planiranih mjera za sprovođenje Strategije, da se na jednom ovakvom skupu pokušaju, ako se to ocijeni cjelishodnim, poboljšati u mogućoj mjeri, kako polazne osnove, tako i planirane aktivnosti koje iz njih proističu.

U tom cilju, a u okviru opšte rasprave o usvojenoj Strategiji, dozvolite mi da, u ime Naučnog vijeća Poljoprivrednog instituta, načinim jedan globalan osvrt na dokumente koji su nam, uz poziv na savjetovanje, dostavljeni kao jedini materijal. Pri tome se podrazumijeva da Strategija sadrži kako sasvim prihvatljive, tako i elemente za koje smatramo da zaslužuju i kritički osvrt. Smatramo racionalnim da se držimo samo na ovim posljednjim.

1. Uvodne napomene

Iako to nije od presudnog značaja, naslov studije nije adekvatan, jer ne obuhvaća šume, koje izrazito dominiraju u zelenim površinama Republike.

U Srbiji je nađen mnogo adekvatniji naslov za sličnu studiju (Dugoročna strategija agroindustrijske proizvodnje). Slično je i sa odgovarajućom saveznom studijom (Agrarna politika Savezne Republike Jugoslavije).

Ni podnaslov nije srećno izabran. Prema prof. Mihailoviću „Totalna tržišna privreda, sudeći po najrazvijenijim, je prošlost” („Pobjeda”, 8.01. 1993.). To naročito važi za poljoprivredu.

Primjedbe na naslov studije ne ističu se samo iz formalnih razloga, već radi toga što je sam naslov vrlo karakterističan i za sadržaj studije. U njoj se koriste neuobičajeni izrazi kojima se nadomješćuju sadržajni nedostaci, tj. dosta toga je zapostavljeno ili nedovoljno ili ovlaš obrađeno, što će se vidjeti iz izlaganja za pojedine proizvodne i naučne oblasti.

2. Uslovi za izradu Strategije razvoja poljoprivrede

2.1. Osnovno pitanje je da li je bez Strategije ukupnog privrednog i društvenog razvoja Crne Gore uopšte moguće realno sagledati „mjesto i ulogu agrara u privrednom sistemu” (str. 5). Drugo je pitanje da li je moguće „realnije sagledavanje dinamike ostvarivanja projektovane stope rasta proizvodnje u Zelenoj strategiji” (str. 3) prije donošenja agrarne politike u Saveznoj Republici Jugoslaviji? Treće je pitanje da li je to uopšte moguće u uslovima totalne ekonomske blokade, kad se čitava privreda nalazi pred kolapsom, u uslovima neobuzdane inflacije i drastičnog pada proizvodnje u svim granama. Sve je to uočeno i istaknuto u uvodnom dijelu Studije pa je tim čudnije zašto se onda insistiralo na njenom donošenju po svaku cijenu. Na kraju, čemu takva žurba za donošenje strategije razvoja poljoprivrede, kad sem globalno prikazanih prirodnih uslova i samo djelimično postojećeg stanja nije poznat ni jedan drugi faktor na kojem se mora zasnivati takav dokumenat.

2.2. Osnovno polazište na kome se mora zasnivati svaka strategija je dobro poznavanje polaznih pozicija, realno sagledavanje i ocjena raspoloživih uslova i mogućnosti, predviđanje teškoća koje se moraju savladati i problema koje na tom putu treba rješavati. Te pretpostavke su u Strategiji samo djelimično, nerijetko nerealno i kontradiktorno, postignute a često i zatrpane nebitnim podacima i komentarima.

2.2.1. Nijesu dokumentovane osnovne tendencije dosadašnjeg razvoja poljoprivrede. Karakteristike su uglavnom realno prikazane, naročito u poglavlju demografskog praznjenja sela. Upozoravam na sljedeći stav: „Na selu je sve manje čistih poljoprivrednih domaćinstava i ona su pretežno staračka, a sve je više domaćinstava sa dualitetom ili pluralitetom u sticanju dohodka” (str. 9) uz novi vid naturalne proizvodnje. Kako se u svijetlu te činjenice može predvidjeti onako povećanje manje-više svih osnovnih poljoprivrednih proizvoda za narednih 3 odnosno 8 godina uz gubitak „vrlo često najkvalitetnijih kategorija zemljišta” (str. 10).

2.2.2. Mogu li se migracione zone analizirati i prikazivati na osnovu popisa iz 1981. godine (čitavih 20 stranica i nekoliko tabela) i na takvim zastarelim podacima zasnivati strategija razvoja? Nije li bilo prihvatljivije da se forsira sređivanje podataka popisa iz 1991. i dobije mnogo realnija slika i osnova za projektovanje razvoja, pogotovu imajući u vidu burne promjene koje su se u međuvremenu odigravale na selu? Isto važi za sve druge pokazatelje dobijene ili izvedene na osnovu popisa iz 1981. (tabele 2-14).

2.2.3. U odgovarajućoj pomenutoj strategiji Srbije u ocjeni uslova za razvoj poljoprivrede polazi se u prvom redu od zemljišta i voda koje se kao objektivno date kategorije ne mogu povećati ali se mogu dobro ili loše iskorisćavati. U tzv. Zelenoj strategiji pri ocjeni uslova za razvoj agrara prioritet se daje tržištu (poglavlje II, str.

23) koje se razmatra na čitavih 5,5 stranica. Prirodni uslovi (resursi) dolaze tek na drugo mjesto. Tako se zemljište razmatra na svega 3 stranice uključujući podatke o strukturi poljoprivrednih površina za period 1980-1990. Međutim, za Strategiju razvoja poljoprivrede do 2000. godine mnogo su značajniji posljednji podaci kojima se raspolaže. Vode, uopšteno, obrađene su veoma sažeto (str. 31) na svega pola stranice, bez detaljnije analize njihovog sadašnjeg korišćenja u poljoprivredne svrhe. Za razliku od toga uslovi za razvoj slatkovodnog i morskog ribarstva su mnogo bolje obrađeni i to je, možda, jedan od najuspjelijih djelova studije.

U pomenutim podacima o strukturi poljoprivrednih površina (str. 29) kaže se da se površina oranica i bašta u periodu 1980-1990. kretala između 51.251 i 58.120 ha prosjekom od 53.854 ha. Može li biti da se u ovom tako burnom periodu, u kome su mnoga sela ostala pusta, a mnoge oranice i bašte pretvorene u građevinsko zemljište, bilo gradnjom novih kuća, (naročito širenjem urbanih naselja i svuda duž većih saobraćajnica, pogotovo poslije zemljotresa 1979. godine), bilo zauzimanjem u druge privredne svrhe ili infrastrukturu, (što se konstatuje i u samoj Strategiji), površina oranica i bašti smanjila za svega desetak hiljada hektara u odnosu na poslijeratno stanje, kada je bila obrađena svaka vrtača? Na čemu se zasnivaju ti podaci i da li je na bilo koji način provjeravana njihova pouzdanost, tako značajna za projektovanje razvoja? Ukoliko ne postoje pouzdani podaci trebalo bi ih provjeriti naučnim metodama.

2.2.4. Koliko će se koristiti prirodni uslovi za razvoj poljoprivrede „zavisí od materijalnog položaja nauke i struke i ekonomskog i društvenog položaja proizvođača - seljaka“, kaže se u strategiji Srbije u kojoj se dostignuća poljoprivrednih nauka visoko vrednuju i smatraju veoma značajnim i odlučujućim doprinosom pri korišćenju prirodnih uslova za razvoj poljoprivredne proizvodnje. Nasuprot tome u našoj tazv. „Zelenoj strategiji“, poljoprivredne nauke, njihova uloga i doprinos kao i nivo tehnoloških i drugih znanja, cijeni se nezadovoljavajućim. (str. 22). Međutim na strani 52 stoji drukčija ocjena a na 67. tvrdí se da „dostignuća nauke i tehnologije u oblasti agroindustrijske proizvodnje omogućavaju i izvoz tehnologije i znanja“. Nije prihvatljivo da se u Studiji javljaju ovakvi protivrječni stavovi.

3. Osnovni ciljevi i pravci razvoja poljoprivrede

3.1. na osnovu čega se tvrdí da je u poljoprivredi angažovano oko jedne petine ukupnog radno-sposobnog stanovništva? To je sasvim proizvoljna procjena. Isto tako, kao što se vidi iz tabele 1, u seoskim naseljima ni 1981. godine nije bilo „nastanjeno preko polovine ukupnog stanovništva“ (str. 51). Kakvo li je tek stanje 1991.?

3.2. U kojoj je mjeri ispravna konstatacija na str. 31 da je dominacija neorganizovanog sitnog posjeda neosposobljenog za savremenu tržišnu proizvodnju, uticala na formulisanje osnovnih ciljeva razvoja? To se ne zapaža ni u jednom od ukupno pet ciljeva formulisanih na str. 52 i 53.

3.3. Kako se uz neorganizovani sitni posjed koji je uz to rascjepkan u mnoštvo malih parcela i uz potiskivanje „sintetičkih i hemijskih substituta“ (str. 52) može obezbijediti godišnja stopa rasta od oko 52%? Može li „proizvodnja zdravstveno bezbjedne i ekološke hrane“ biti „osnovni strateški cilj“ razvoja poljoprivrede i koliko takav cilj, sam po sebi utiče na stopu rasta?

3.4. U odgovarajućem već pomenutom dokumentu SR Jugoslavije (Agrarna politika) dugoročni ciljevi razvoja agrara su jednostavno, jasno i precizno formulisani u svega 4 tačke. Imá li ikakve smetnje da se ti ciljevi u „Zelenoj strategiji“ Crne Gore jednostavno ne prihvate i prenesu iz saveznog dokumenta. Možda upravo smeta to što su oni jasni i precizni, i naročito što ne govore o proizvodima rijetkog i ekskluzivnog kvaliteta; ni o integralnom razvoju poljoprivrede i turizma. Nijesu li upravo ti ciljevi (drugi i treći str. 59) najdubiozniji, najmanje realni i najmanje

oslonjeni na prethodna osnovna polazišta? Oni bi svakako mogli biti samo dopunski uslovi razvoja crnogorske poljoprivrede.

3.5. Poglavlje 5 na str. 61 je manje više suviše optimistički, emotivno i najčešće nerealan obrađeno. Zar je zaista Crnogorsko područje „još izuzetno dobro očuvano?“ Na kakvim se i čijim podacima zasniva takva tvrdnja? Zar to u velikoj mjeri ne demantuje ovih dana veoma prisutni u sredstvima informisanja slučaj Zete?

3.6. Posebno euforično su prikazani priroda i druge osobine Crne Gore, sa gladišta njene atraktivnosti za turističku privredu, (str. 63), insistirajući na turizmu najvećih kategorija. U jednom dokumentu ovakve vrste, koji nije namijenjen propagandi turizma, mora se strogo voditi računa da se sve projekcije zasnivaju na realno sagledanim i ocijenjenim uslovima i mogućnostima.

3.7. Ograničavajući faktori i osnovne pretpostavke razvoja obrađeni su na str. 68-76. Međutim, uzimaju se u obzir i razmatraju, a ponekad i pogrešno interpretuju samo sljedeće četiri pretpostavke i ograničenja koja će se otklanjati kroz: Svojinške odnose, Organizovanost preduzetništva i rukovođenje, Razvoj sistema agroznanja i prioriteta u oblasti investicionog razvoja. Nije jasno zašto su poslijenja dva, a naročito posljednji, izvršeni u ograničavajuće faktore ili pretpostavke a ne u mjere, kojima će se uticati na otklanjanje ograničenja i stvaranje pretpostavki za razvoj.

Prema dugoročnoj strategiji agroindustrijske proizvodnje Srbije (oktobar 1992.) osnovni ograničavajući faktori za razvoj poljoprivrede su zemljište i voda a zatim usitnjenost i rascjepkanost posjeda poljoprivrednih gazdinstava, radna snaga u poljoprivredi (sela sa staračkim domaćinstvima i mnogo ugašenih domova), tehnička opremljenost, razvijenost nauke i struke, nepovoljni ekonomski položaj seljaka, nepovoljni uslovi privređivanja i td. U pomenutom poglavlju „Zelene strategije“ ističu se samo usitnjenost i rascjepkanost privatnog posjeda, nizak tehničko-tehnološki razvoj, nepovoljan ekonomski položaj poljoprivrede i nerazvijeno tržište, a postavljaju ostali.

3.7.1. Ocjenjuje se da će kroz vraćanje zemljišta ranijim vlasnicima (uz razbijanje ranije oformljenih zemljišnih kompleksa) doći „do povećanja zemljišnog fonda farmera“ (str. 69). Interesantno bi bilo da se precizira koliko će to „povećanje“ iznositi i koliko će se time popraviti do 2000. godine konstatovana usitnjenost i rascjepkanost posjeda. Upravo o toj usitnjenosti i rascjepkanosti posjeda trebalo je voditi više računa prilikom bilansiranja proizvodnje i utvrđivanja modela gazdinstava u pojedinim reonima.

3.7.2. Čudnovato je da se nigdje u „Zelenoj strategiji“ ne prikazuju i analiziraju školovani kadrovi u poljoprivredi, niti daje njihov pregled po mjestima rada (uprava, nauka, obrazovanje, u poljoprivrednim organizacijama i van njih) iako se, s pravom, ističe da su „primjena nauke i efikasni transfer stručnih znanja do zemljoradnika... jedan od osnovnih preduslova“ (str. 71) za razvoj.

3.7.3. „Crnogorski poljoprivredni instituti“ (str. 73) ne mogu se posmatrati u istoj ravni ni po ciljevima istraživačke politike, ni po „kritičnoj masi“, ni po razvijenosti, ulozi i rezultatima rada.

3.7.4. Dobro je što se konačno prihvatilo gledište da bi savjetodavnu službu trebalo finansirati iz republičkog i saveznog budžeta (str. 74). Međutim, teško je očekivati da će se u dogledno vrijeme stvoriti uslovi da ta služba živi od svojih usluga, na čemu nije opravdano ni insistirati.

3.7.5. Među prioritete u oblasti „investicionog razvoja“ ubrojena su i ulaganja u razvoj poljoprivrednih istraživanja, obuke kadrova i stručne službe na selu (str. 75 pod 3). Stavljanje stručne službe na selu (što je to i gdje u svijetu na selu ona još postoji nije jasno) u istu ravan sa poljoprivrednim istraživanjima i obukom kadrova je zaista neopravdano. Međutim, kao što se vidi iz dalje elaboracije „treći potprojekat na listi datih prioriteta čine ulaganja u razvoj agroekonomskih i tržišnih

istraživanja, obrazovanje poljoprivrednika i razvoj stručne službe na selu čija je uloga transfer novih tehnologija i znanja u proizvodnju od presudnog značaja" i to se ističu kao vitalne funkcije „bez čijeg razvoja nema progressa ne samo u agraru, već ukupno u društvu" (str. 75). Pri ovom se zanemaruju biotehnička istraživanja, srednje, više i visoko obrazovanje kao i usavršavanje poljoprivrednih stručnjaka. Smatramo da bi zapravo trebalo da budu prioriteti, ne negirajući značaj onog što je već predviđeno.

4. Metodi ostvarivanja razvojnih ciljeva

4.1. U okviru agrarne politike, čija obrada počinje na 84. stranici, zemljišna politika počinje se razmatrati tek na 99. stranici. I dalje se zemlja tretira kao „dar prirode" - Božji dar" kao „opšte dobro" iz čega slijedi „da samo država ima pravo svojine nad zemljom" (str. 100). Iz takvog shvatanja, u kojem se ne pravi razlika između zemlje i zemljišta, izvlače se i nagovještavaju mnoge regulativne zakonske mjere. I dalje se zanemaruje činjenica da upravo „u rejonima mediteranske klime" gdje su prednosti Crne Gore naročito izražene, sem u primorskim poljima koja su već najvećim dijelom pretvorena u građevinsko zemljište (Budvansko, Barsko i dr.) ili su pod snažnim udarom urbanizacije, preovlađuju zemljišta koja nijesu „dar prirode" već zemljišta koja su stvarale brojne generacije ljudi po čemu su u nauci o zemljištu dobila i ime (antropomorfna). Mogu li se u zemljišnoj politici ona tretirati na isti način kao i ona nastala spontanitim prirodnim procesima? Na kraju ima li mjesta tvrdnji da „iako siromašna sa poljoprivrednim, a naročito sa obradivim i oraničnim površinama"... Crna Gora... nema ograničenja za prinose i organsku proizvodnju (str. 99).

6. Razvojni programi koje treba realizovati na srednji rok, po našem mišljenju su, uopšteno posmatrano, isuviše optimistički i s malim izgledima da budu u cjelini realizovani.

Zaključak

Nastojali smo prvenstveno da ukažemo na neke nedostatke u „Zelenoj strategiji" koje smo uspjeli da uočimo, želeći da se otklanjanjem tih nedostataka poboljša Strategija razvoja poljoprivrede Crne Gore. Nijesmo sigurni da nam nije promaklo mnogo onoga na što je još trebalo ukazati. U pozitivne stavove, uspjele formulacije i mnoga predložena i predviđena rješenja nijesmo su upuštali.

O pojedinim granama poljoprivrede mišljenje su dali odgovarajući zavodi a ta kode je posebno dat osvrt na predviđena institucionalna rješenja.

ZEMLJIŠTE

U pogledu ocjene zemljišta kao prirodnog potencijala (2.1. str. 28) raspoloživi zemljišni resursi su prikazani u veoma sažetom obimu, ali korektno.

U tom dijelu ostala je nedefinisana potreba za hitnom i bezuslovnom izradom monografije „Zemljišta Crne Gore" sa preglednom pedološkom kartom razmjera 1:150.000 do 300.000. To je istraživačko-autorski rad koji bi trajao oko tri godine, a cilj mu je da na jednom mjestu u jednoj publikaciji prikaže značajna tridesetogodišnja pedološka istraživanja Crne Gore uz dublje proučavanje reprezentativnih profila za sve tipove zemljišta. Uz ta dodatna istraživanja i fotografije reprezentativnih

profila, ova monografija, pored sintetičkog prikaza zemljišnih profila i njihovih karakteristika, biće osnovni tumač već urađenih i štampanih osnovnih pedoloških karata razmjera 1:50.000.

Agroekološka reonizacija poljoprivredne proizvodnje (poglavlje 2.2) je u skladu sa agroekološkim uslovima, i kao takva, predstavlja opravdanu orijentaciju za kreiranje poljoprivredne proizvodnje. Ukazujemo na jednu štamparsku grešku na str. 37 jer se ne radi o 200 nego o 20.000 ha dna Skadarskog jezera.

Inputi za poboljšanje ishrane biljaka (2.7.1.).

Dobro su definisane potrebe za fertilizacijom kao mogućnošću za značajnim povećanjem poljoprivredne proizvodnje i uočene opasnosti od mogućih posljedica usljed neadekvatne primjene ove mjere. Međutim nedostaje vrlo značajan i decidan stav o organizovanju obavezne, redovne kontrole plodnosti zemljišta i upotrebe mineralnih đubriva. Takođe bi trebalo da bude zauzet jasan stav o obaveznom zakonskom uređenju ovih pitanja.

Prioriteti u oblasti investicionog razvoja. Ulaganja u melioraciju zemljišta (tač. 5) zahtijeva najnužniju razradu u smislu:

a) da osnovne hidro i agromelioracije bez obzira na izmjenu vlasničke strukture ostaju i dalje opšti i društveni interes i briga Republike;

b) meliorativna problematika mora biti strogo usaglašena sa ekološkom problematikom;

c) meliorativne mjere obavezno moraju naći mjesto u investicionim programima svakog gazdinstva i podložni stručnoj recenziji.

RATARSTVO I POVRTARSTVO

Bez obzira što je metodološki pristup izrade Strategije razvoja poljoprivrede Crne Gore do 2000. godine (obrađene kroz studiju „Zelena strategija Crne Gore do 2000. godine“) nametao globalno sagledavanje postojećeg stanja, ciljeva i mjera za njeno ostvarivanje, smatramo da problematiku ratarsko-povrarske grane nije posvećena odgovarajuća pažnja. Bitni strateški pravci - linije proizvodnje u ovoj oblasti se samo pominju, a neke su čak i izostavljene.

Na str. 56 Studije (segment 4.1.1. proizvodnja žita) stoji konstatacija da „ova proizvodnja ne može biti ključni cilj, ali može biti važan zadatak kojim se poboljšava stepen obezbijedenosti neophodnih količina žita za domaće potrebe.“ Dakle, proizvodnja žita nije „ključni cilj“ već je „važan zadatak“, a u segmentu 4 je i „globalni cilj“.

Uslov za prevazilaženje ekstenzivnosti ratarske proizvodnje je izmjena strukture sjetve (1980-1990. - 47,5% žita, povrće sa krompirom 28,5%, krmno bilje 23%). Strukturu sjetvenih površina treba mijenjati u pravcu značajnijeg smanjenja učešća površina pod žitima u korist površina pod povrćem i krmnim biljem. Proizvodnju žita treba prepustiti regionima sa povoljnijim prirodnim i ekonomskim uslovima. Smanjenje učešća površina pod žitima treba, prije svega, da bude na račun površina u južnom području Crne Gore, gdje bi se žita zadržala samo u cilju plodoreda ili specifične proizvodnje - tvrdih pšenica, kukuruza tvrduca ili šećerca za potrošnju u svježem stanju, zamrzavanje ili konzervisanje. U brdsko-planinskim područjima treba promijeniti strukturu gajenja žita. Naime, imajući u vidu povoljne agroekološke uslove za gajenje ječma i sve izraženije potrebe pivarske industrije za osnovnom

sirovinom, neophodno je unapređenje i širenje proizvodnje pivarskog ječma na račun ostalih vrsta žita.

Jednom od bitnih - strateških pravaca ratarsko-povrtarske proizvodnje, sjemenskoj proizvodnji, ne daje se odgovarajući značaj već se samo uzgred pominje. Izostavljena je i potrebna identifikacija vrsta (osim krompira) i regionalni raspored moguće sjemenske proizvodnje.

Opredjeljenje za taj pravac proizvodnje ne zasniva se samo na njenoj visokoj akumulativnosti, već i na činjenici da se tim putem na najbolji način mogu valorizovati komparativne prednosti određenih proizvodnih područja. U brdsko-planinskom području treba organizovati sjemensku proizvodnju: komercijalnog sjemena krompira, osnovnog i komercijalnog sjemena ranih i ekstra ranih hibrida kukuruza i ječma. U južnom dijelu Crne Gore, gdje agroekološki uslovi omogućavaju proizvodnju sjemena nekih dvogodišnjih biljaka (šćerna repa, kupusnjača, luk, mrkva) može se organizovati proizvodnja u jednogodišnjem ciklusu. Osim toga zbog mogućnosti ostvarivanja potrebnih prostornih izolacija moguće je organizovati proizvodnju osnovnog i komercijalnog sjemena suncekreta. Tim putem bi se dobro valorizovale komparativne prednosti ovog područja zbog izobilja toplote i svjetlosti, što su inače glavni ograničavajući prirodni faktori u drugim reonima.

U segmentu 4.1.3. - Proizvodnja povrća, ima se utisak, da je potpuno zanemarena činjenica da je Crna Gora veoma heterogeno geografsko-klimatsko područje, pa se razvoj ove grane posmatra uniformno i projektuje za čitavo područje Crne Gore kao cjeline. „Naglasak u ovoj proizvodnji staviće se na razradu sistema proizvodnje ekopovrća, odnosno proizvodnji na zdravoj vodi i organskim đubrivima...”

Proizvodnju „ekopovrća” moguće je organizovati u mnogim područjima Republike, odnosno u za to određenim zonama koje bi se utvrdile odgovarajućim istraživanjima. Međutim tu ostaje dilema koliko je crnogorsko selo, imajući u vidu njegovo trenutno stanje, spremno da organizuje robnu proizvodnju ili će se još uvijek zadržati na nivou proizvodnje za sopstvene potrebe.

Osnovni pravci proizvodnje povrća u mediteranskom području treba da budu:

- **Proizvodnja - ranog povrća na otvorenom prostoru:** ova proizvodnja treba da dobije kvalitetne nove karakteristike - da prevaziđe karakteristike sitne proizvodnje. To ne znači da, praktično, tradicionalno iskustvo neće i dalje biti važna komponenta, ali uz prihvatanje odgovarajuće nadgradnje (savremeni sortiment i savremena agrotehnika).

- **Proizvodnja u zaštićenom prostoru.** Iako agroekološki uslovi upućuju na ovu proizvodnju kao komparativnu prednost Mediterana koja uz interventna zagrijavanje može da obezbijedi kontinuiranu produkciju povrća tokom cijele godine, u predmetnoj studiji se ona čak i ne pominje.

- **Zimska proizvodnja na otvorenom.** Širenjem ove proizvodnje proširio bi se asortiman gajenih povrtarskih vrsta i iskoristila bi se komparativna prednost ovog područja -- mogućnost postrne sjetve i prezimljavanja određenih vrsta (kopus, kelj, karfiol, brokola, salata, luk).

- **Proizvodnja rasada.** - Jedan od najefikasnijih načina uticaja na izbor sortimenta, a time i na ostvarene prinose je organizovana i kontrolisana proizvodnja rasada, koja mora biti zakonski regulisana kao i proizvodnja sjemenskog i sadnog materijala. Načelna opredjeljenja za taj mehanizam morala su naći mjesto u Strategiji.

Najjeftiniji i najbrži način povećanja prinosa u biljnoj proizvodnji je uvođenje novog sortimenta. U segmentu 2.7.1.- Inputi u biljnoj proizvodnji, stoji konstatacija „... u Crnoj Gori nema izričite potrebe za introdukcijom sorti...” (osim kod nekih krmnih, voćarskih i vrsta vinove loze). Ne umanjujući značaj domaće selekcije i potrebu za njenim daljim dostignućima, nesumljivo je da je kod mnogih povrtarskih

vrsta potrebna introdukcija novijeg sortimenta i istraživanja pogodnosti gajenja stranih sorti u našim agroekološkim uslovima itekako aktuelno. Ovo je posebno došlo do izražaja u novije vrijeme, kada se sve više traže sorte sa genetskom tolerantnošću ili pak otpornošću na biljne bolesti i štetočine zbog mnogo manje potrebe za hemijskim tretiranjem, a u cilju proizvodnje hrane bez pesticida.

Proizvodnja cvijeća - je izgubljena iz vida iako na nju upućuju povoljni agroekološki uslovi u mediteranskom području i veliki deficit na domaćem i inostranom tržištu. O akumulativnosti te proizvodnje najbolje govori primjer da Holadnija i Izrael izvozom cvijeća ostvaruju veći prihod nego cijela bivša Jugoslavija od turizma.

Obrađujući oblast proizvodnje i spremanje stočne hrane - autori su se dotakli važnijih problema, uglavnom preformulisanih konstatacijama sadašnjeg stanja, a manje uzrocima koji su do njega doveli. Iako se i ne podrazumijevaju konkretni predlozi za rješenja pojedinih problema, čitaoc očekuje preciznije programske i proizvodnje orijentacije prvenstveno prilagođene prirodnim i drugim uslovima proizvodnih područja Republike.

Neprecizni fitocenološki podaci i nepotrebne ocjene o ljekovitom svojstvu livadsko-pašnjačkih vrsta zastupljenih na prirodnim travnjacima, u drugi plan potiskuju problem njihove degradacije i stalnog opadanja proizvodne vrijednosti.

Detaljnijom analizom vrlo izraženog problema deficita kabaste stočne hrane u Crnoj Gori bilo je neophodno uvažavanje makar najvažnijih specifičnosti svojstvenih u ovoj Strategiji već predloženim proizvodnim rejonima. Takvim pristupom moralo se konstatovati da postoje jasno izražene razlike sa jedne strane u potrebama, a s druge u mogućnostima proizvodnje stočne hrane u brdsko-planinskom u odnosu na ravničarski rejon. Ako je poznato koja je razlika u odnosu JEDINICA POVRŠINE - BROJ USLOVNIH GRILA za pomenute rejone, nije li to mogao biti jedan od razloga za konkretnije predloge stimulativnih mjera za povećanje proizvodnje u manje povoljnim prirodnim uslovima.

S druge strane, jasno izražene razlike u prirodnim uslovima morale su imati najveći uticaj na planirane proizvodne pravce u ovoj oblasti. Tako bi se došlo i do konkretnijih predloga i to:

- U brdsko-planinskom području potpuni prioritet treba dati zasnivanju sijanih travnjaka na što većim površinama jer su oni u tim uslovima najsigurniji i najjeftiniji izvor stočne hrane. Prava žita (ječam, ovas i triticale) bila bi dobri predusjevi za travnjake, a značajan izvor zrnaste stočne hrane.

- U ravničarskom i primorskom rejonu, gdje je dobar dio najboljih površina koje se mogu navodnjavati predodređen za proizvodnju ranog povrća, značajne mogućnosti proizvodnje stočne hrane bile bi sjetvom jednogodišnjih krmnih kultura u naknadnim i postrnim rokovima sjetve, dok bi se sukcesivna proizvodnja svježe hrane za zimu i rano proljeće obezbijedila gajenjem ozimih krmnih kupusnjača na nešto manjem dijelu površina u sistemu plodoreda, a za proizvodnju sijena gajile bi se višegodišnje leguminoze (lucerka, zvezdan i dr.). Kvalitetna silaža treba da bude osnovna kabasta hrana.

- U rejonu krša pravilnom orijentacijom u stočarstvu (gdje bi prioritet imalo kozarstvo), izbjegle bi se nevolje oko deficita kabaste stočne hrane jer u većini tih područja najveći problem predstavlja nedostatak oraničnih površina.

- U procesu spremanja sijena prednost treba dati prirodnim izvorima energije, a da bi se postigao bolji kvalitet neophodno je uvoditi u proizvodnju novije načine sušenja sijena primjenom gnječilice (spremanje zelenog sijena), sušenje na objektima i sl.

Pored konstatacije da brdsko-planinske travnjake treba melorisati nije li se trebalo upustiti u detaljnije predloge tehničko-tehnoloških pravaca pa čak i globalne predloge stimulativnih mjera koje bi podpomogle da se taj proces efikasno izvede.

VINOGRADARSTVO-VINARSTVO

U studiji „Zelena strategija Crne Gore do 2000. godine” problematici vinogradarsko-vinarske grane i proizvodnje grožđa, vina i drugih proizvoda od grožđa nije posvećena, prema značaju ove grane za Crnu Goru, odgovarajuća pažnja.

Na strani 57 Studije, segment voćarstvo i vinogradarstvo, konstatuje se, više kao fraza, da se „mora obezbijediti tržišno aktuelan sortiment i odgovarajuće tehnologije radi postizanja veće produkcije kvalitetnih vina i konzumnog grožđa odnosno unapređivati proizvodnju visokih kategorija vina...” Pri tome se daje poenta na investicije u cilju zamjene postojećih ekstenzivnih i nisko produktivnih vinograda prvenstveno na privatnom sektoru.

Očigledno je da se nije imala u vidu suština problematike u ovoj grani. Naime, činjenica je da Crna Gora raspolaže savremenom, modernom tehnologijom prerade grožđa u kojoj su sačuvane prednosti klasičnog postupka vinifikacije za proizvodnju nekoliko visokokvalitetnih i kvalitetnih vina čije su ime, tehnološki postupak proizvodnje i geografsko porijeklo zakonom zaštićeni i tu nije problem. On je prije svega u eventualnom proširenju asortimenta, ali uz uslov da se dostignuti nivo površina pod vinovom lozom od cca 3.600 ha sačuva ili poveća, u elaboratu naznačena proizvodnja grožđa od 34.556 t sačuva, i saobraženo razvoju, podigne na znatno veći nivo. To se ni u kom slučaju neće moći realizovati samo ulaganjem u podizanje novih vinograda individualnog sektora (što naravno, takode ne treba zanemariti), već prije svega očuvanjem kompleksa plantažnih vinograda u Čemovskom polju. Oni uz produkciju grožđa imaju i neprocjenljivo značajnu ulogu ekološkog karaktera, naravno sa znatno promijenjenom tehnologijom, u kojoj će se daleko odgovornije morati organizovati proizvodnja fundirana na najsavremenijim spoznajama vinogradarske nauke i strogo kontrolisanim uticajem i efektima ishrane vinove loze i njene zaštite od korova, oboljenja i štetočina, što je očigledno potpuno ispušteno iz vida. Ovaj kompleks ugrožen je stoga što je dio tih površina napadnut Zakonom o vraćanju zemljišta bivšim vlasnicima, a dio je dostigao visok stepen amortizovanosti zbog nedostatka materijalnih sredstava u zadnjih nekoliko godina za primjenu odgovarajućih, specifičnih tehnologija prilagođenih ekološkim, specifičnostima podneblja i karaktera supstrata. Uz to u „Strategiji” nije predviđena obnova postojećih površina pod vinogradima, imajući u vidu da je u tim površinama znatno učešće starih amortizovanih zasada ili onih koji se približuju starosnoj granici od trideset i više godina.

Tu je i dalje važan problem - potreba promjene strukture sortimenta u pravcu povećanog učešća bijelog vinskog sortimenta, uvođenja besjemenskih stonih sorti različitih epoha dozrijevanja, sa naglaskom na stonije sorte kasnijih epoha za proizvodnju grožđa namijenjenog hladnjačama, čime bi se za Jugoslaviju obezbijedilo stono grožđe u zimskom periodu i time eliminisao uvoz iz Makedonije, Bugarske i Grčke. Politika sortimenta, pak, kako gajenih sorti, još više podloga, može se sa uspjehom voditi samo vlastitom proizvodnjom loznog sadnog materijala, a na osnovu rezultata ampelografskih proučavanja u datim uslovima. Obradivači elaborata, međutim, ovom pitanju uopšte nisu posvetili pažnju.

U dijelu: Prerada poljoprivrednih proizvoda, preradi grožđa nije dat adekvatan prostor niti je sagledan njen značaj i uloga, a uz to postoje i neke nelogičnosti u izrečenim konstatacijama. Tako npr. na str. 64. Studije stoji da je po vrijednosti ukupnog izvoza proizvodnja mesa i mlijeka najvažnija grana (što ne mora da bude sporno) ali na strani 65 i konstatacija, da po vrijednosti izvoza, prerada voća i povrća mora imati značajnu prednost u odnosu na izvoz mesa i prerade vina. Da li se tu misli i na preradu grožđa nigdje nije rečeno. Na strani 67 govori se o izvozu vina o čijoj proizvodnji nema traga. U vezi sa tim, u petoj alineji strane 67 stoji da treba da bude povećana ponuda tipiziranih kvalitetnih vina proizvedenih od domaćeg sortimenta i poznatog geografskog porijekla.

Tipiziranje je, normalno, uobičajena tehnološka operacija, bez koje vino, po pravilu, i ne ide na tržište, a kada je riječ o domaćem sortimentu, u Crnoj Gori kao nigdje u Jugoslaviji (i bivšoj i sadašnjoj) sa tog gledišta nema čistijeg područja, jer je sorta Vranac dominantna, pa u Strategiji to ne treba naglašavati.

U studiji nije našla mjesto (a morala je) mogućnost prerade grožđa u nove proizvode, potreba izgradnje novih tehnoloških pogona i dr.

SUPTROPSKA ZONA I SUPTROPSKE KULTURE

Biljna proizvodnja je funkcija interakcijskog djelovanja širokog kompleksa faktora. Kao što je poznato oni se izražavaju kroz klimu; zemljište; reljef; biljke (vrsta, sorta, hibrid, sa svojim unutrašnjim - genetskim osobinama), vrijeme; biocenološki odnosi, insekti, korovi, odnosi unutar vrste u fitocenozi i sl.), tehnika i tehnologija proizvodnje; prostor (površina, kapaciteti proizvodnje) i dr. Svaki od pomenutih faktora obuhvata veći broj elemenata koji se uključuju u funkciju proizvodnje. O tome postoji brojna stručna i naučna literatura (Azzi, Šarić, Efimova, Duckljam i mnogi drugi).

Kako se u predmetnoj Strategiji nije pošlo od naučno zasnovanih metoda za određivanje pojedinih agroklimatskih mogućnosti proizvodnje nego se na bazi neprovjerenih, proizvoljnih konstatacija pominju tri žetve i slično, onda se može zaključiti da predviđeni bilansi povećanja proizvodnje hrane od 3,5 poena 1995. godine, odnosno 5 poena u 2000. godini ne zasnivaju se na naučnim saznanjima. Da bi to omogućili u suptropskoj zoni neophodno je, prije svega, obezbijediti vodu za navodnjavanje, kao i melioracije dijela zemljišta za intenzivnu proizvodnju. Neophodno je provesti istraživanja radi pravilnog izbora vrsta i sorti i određivanja agrotehnike koja će omogućiti proizvodnju nezagađene hrane (bez mineralnih đubriva i sa kontrolisanom količinom pesticida).

U ovoj suptropskoj zoni bi se na osnovu dosadašnjih saznanja mogle proizvoditi sljedeće ratarsko-industrijske kulture: pamuk, kikiriki, sezam, anis, opijumski mak, pirinač (oko Skadarskog jezera) orijentalni tipovi duvana, sjemenska proizvodnja i dr. O ovim kulturama u Strategiji nema ni riječi, a što je bitni nedostatak, jer to je i valorizacija komparativnih prednosti klimatske zone.

Intenziviranje proizvodnje ranog povrća na otvorenom ili na zatvorenom prostoru, zavisi od odnosa na jedinstvenom jugoslovenskom tržištu, ali nesumljivo u tom pogledu postoje značajne komparativne prednosti ove jedine jugoslovenske veoma sužene, suptropske zone.

Trebalo bi osloboditi površine što ih zapremaju kulture za koje su pogodnija druga agrarna područja, a površine u ovoj zoni rezervirati za kulture koje su specifične za ovu zonu.

Imajući u vidu osnovne ekološke potencijale razmatranog područja u upoređuju sa drugim područjima, agroklimatski uslovi, među kojima: duga prosječna termička vegetaciona sezona ($T > 5^{\circ}\text{C}$) od najmanje 280 dana, duga prosječna sezona sa aktivnim temperaturama ($T > 10^{\circ}\text{C}$) od najmanje 220 dana sa prosječnom sumom aktivnim t° više od 4000 t° i velikim udjelom potencijalne evapotranspiracije, omogućavaju proizvodnju pomenutih kultura.

O tradicionalnim suptropskim drvenastim voćnim kulturama u Strategiji se govori kao o proizvodima u sklopu drugih voćnih kultura, a neraspolaže se sa podacima koji upućuju na posebnu važnost ovih voćnih vrsta i mogućnosti za značajno povećanje površina pod njima odnosno prinosa i ukupne proizvodnje. To je drugi najznačajniji nedostatak „Zelene strategije”, jer upravo suptropsko voće i proizvodi masline spadaju u najdeficitarnije proizvode u Jugoslaviji.

Smatramo da je trebalo mnogo više relevantnih podataka unijeti u prednostima gajenja maslina, citrusa, smokava, aktinidija, šipka i drugih suptropskih voćnih vrsta. To se jasno vidi iz uporednih podataka na bazi vrijednosti proizvodnje i količine proizvoda po jedinici površine: 1 ha stonih maslina sa 400 stabala i proizvodnjom od 12.000 kg stonih maslina, čija cijena se kreće od oko 10 DM po kg. na evropskom tržištu, ili pak 40.000 kg. na evropskom tržištu, ili pak 40.000 kg mandarina po ha čija cijena je promenljiva ali uvijek komparativno veća od vrijednosti proizvodnje sa 20 ha pod žitima, a da ne govorimo o drugim proizvodima. Imajući ovo u vidu bilo je neophodno predvidjeti niz mjera agrarne politike za obezbjeđenje proizvodnje specifičnih proizvoda suptropskih kultura, a što nije u Strategiji našlo mjesta.

Međutim, ocjenjujemo da je Strategija promenljivi dokument i da će se na bazi poznatih saznanja nauke mijenjati i prilagodavati stvarnim potrebama tržišta postujući komparativne prednosti Jugoslavije kao cjeline.

KONTINENTALNO VOĆARSTVO

Voćarska proizvodnja vrlo malo je obrađena u tekstu „Zelena strategija”. Kontinentalne voćarske kulture predstavljene su sa strukturom vrsta voća u približnom broju u odnosu na zvanične podatke, sa ocjenom starosne strukture, primijenjene agrotehnike i rejonskog razmještaja pojedinih vrsta na teritoriji Republike i to sa nekoliko rečenica. Mislimo da sadašnje stanje kontinentalnog voćarstva, koje zauzima znatan prostor Republike, daje značajnu proizvodnju i predstavlja značajnu sirovinu za ishranu stanovništva, kao polazne osnove za njegov razvoj do 2000. - te godine, nije ni približno dovoljno obrađeno, ako se mora prihvatiti i opšte načelo da se na osnovu sadašnjeg stanja preduzimaju mjere i donose rješenja za budući razvoj ove proizvodnje. Mislimo da je sadašnje stanje voćarstva, kao polazne osnove za njegovo unapređenje, moralo biti detaljnije obrađeno sa isticanjem svih elemenata koje ga čine nerazvijenim ili nedovoljno razvijenim.

Iz analitički sagledanog stanja, a na osnovu do sada postignutih stručnih i naučnih saznanja u ovoj oblasti u nas i svijetu, trebalo je dati pravce razvoja ove grane poljoprivrede. Pri tome se moralo voditi računa o stvarnim mogućnostima razvoja

voćarstva u nas vezano za prirodne uslove i zahtjeve tržišta Crne Gore i SRJ za ovim proizvodima i komparativnim prednostima voćarske proizvodnje Crne Gore u odnosu na njenu okolinu.

U poglavlju „Osnovni ciljevi i pravci razvoja agrara”, podpoglavlje 4.1.4. Voćarstvo i vinogradarstvo nije opravdana kritička konstatacija „da je dosadašnji razvoj voćarstva neopravdano usmjeren na veće voćnjake u monokulturi, uglavnom na ravničarskom području i u društvenom sektoru”... sa više razloga. Od njih ističemo manju ekonomičnost malih zasada, i njihov nepovoljniji položaj na tržištu. U Studiji se sasvim neopravdano daje isključivi prioritet privatnim gazdinstvima. Međutim, rezultati proizvodnje na društvenom sektoru dosada su pokazali da je voćarstvo na njemu dalo daleko bolje rezultate nego na privatnom, što se ističe i od strane autora „Zelene strategije”. Smatramo da sve oblike svojine treba staviti u ravnopravan položaj i stimulativnim mjerama djelovati tamo gdje će rezultati tih mjera biti opravdani.

U „Zelenoj strategiji” Crne Gore do 2000. godine daje se puno podataka o stanju agrara Crne Gore, ali ti podaci nijesu pravilno sistematizovani i upotrebljeni za razvojne ciljeve agrara. Podaci se vrlo često ponavljaju, a neki ističu bez njihovog korišćenja u Strategiji itd.

Upoređujući i analizirajući prezentirane podatke o bilansima proizvodnje i potrošnje voća za predviđeni period vidi se da u tom pogledu nijesu date valjane projekcije, što je trebalo učiniti i potkrijepiti odgovarajućim podacima. Materijal nije dao valjane podatke o kapacitetima i mogućnostima za iskorišćavanje i unapređivanje samoniklih vrsta voća, čime Crna Gora obiluje u značajnim količinama. Količine i kvalitet tih proizvoda su značajne baš za proizvodnju zdrave odnosno zdravstveno ispravne a uz to i vrlo jeftine hrane.

Nije tačno da je stanje u rasadničkoj voćarskoj proizvodnji na nezavidnom nivou, jer je navodno izbor vrsta i sorti vrlo uzak (sortiment iz sortnih lista nije adekvatan str. 47, alineja 7). Naprotiv, sortiment je širok i sadni materijal kvalitetan.

Indikativni modeli gazdinstva po rejonima ne mogu se prihvatiti zbog toga što se ne zasnivaju na rezultatima istraživanja i na stručnoj obradi troškova i prihoda kao i finansijskih efekata. Agrarna politika morala je biti usaglašena sa agrarnom politikom SRJ a pri tome istaći one mjere te politike koje su specifične za agrar Crne Gore. Mjere agrarne politike morale su biti konkretne, kao što je to urađeno za agrarnu politiku SRJ.

Mislimo da mnoštvo materijala, novi neodgovarajući nazivi (zelena, ekološka, autonomna odgovornost) ne čine strategiju vrednijom i valjanijom. Ona bi morala biti sažeta, jasna, dokumentovana i ostvarljiva.

STOČARSTVO

Budući da je stočarstvo najvažnija grana poljoprivrede u Crnoj Gori, kako po obimu tako i po vrijednosti proizvodnje, to će se oblasti stočarstva u ovom osvrtu posvetiti nešto veća pažnja.

Utisak je da stočarstvu i stočarskoj proizvodnji u *Zelenoj strategiji* nije posvećena pažnja i dat prostor u skladu sa njihovim značajem. Ne bar u upoređenju sa tržištem, pa i nekim drugim pitanjima.

Stočarstvo je metodološki u Strategiji, uopšteno gledano, obrađeno u skladu sa karakterom dokumenta. Pošlo se od postojećeg stanja i bilansa proizvodnje u poče-

tnoj 1991. godini. Postavljeni su ciljevi i određeni ili naznačeni putevi i metodi unapređivanja i, na kraju, bilansirana je proizvodnja u 1995. i 2000. kao ciljnim godinama. Pored toga, sve to opet prate, u skladu ukupne poljoprivredne proizvodnje, određena sagledavanja tržišta i neke od mjera ekonomske politike.

Pri analizi postojećeg stanja ispravno se konstatuje da je Crna Gora deficitarna u većini stočarskih proizvoda, ali i da postoje prirodni ulovi, prvenstveno travne površine, za unapređivanje te proizvodnje.

Postavljeni ciljevi unapređivanja stočarstva usmjereni su na postizanje samodovoljnosti Crne Gore u skoro svim važnijim stočarskim proizvodima i na podsticanje i afirmaciju specifičnih, u prvom redu ekskluzivnih proizvoda, te na povezivanje poljoprivredne proizvodnje i turizma, kao i na izvoz suficitarnih i ekskluzivnih proizvoda. Takvi ciljevi su sami po sebi u redu i vrlo poželjni. Postavlja se međutim, pitanje njihove realnosti i ostvarljivosti, a posebno obima bilansirane proizvodnje u ciljnim godinama. Imajući u vidu postojeću proizvodnu bazu (broj i rasni sastav stoke, proizvodnju po jedinici kapaciteta, stanje i iskorišćenost travnih površina, nivo stručnosti poljoprivrednih proizvođača, stanje sela u najširem smislu riječi, kreditne mogućnosti grane i društva u cjelini), te ekonomsku blokadu SRJ i ukupnu društveno-ekonomsku i političku situaciju u Crnoj Gori i Jugoslaviji, mišljenja smo da ne postoji ni najmanja mogućnost da se postigne predviđeni nivo stočarske proizvodnje, kako u 1995., tako ni u 2000. godini i to skoro ni u jednoj vrsti proizvodnje.

Po pitanju puteva unapređivanja stočarske proizvodnje imamo nešto drugačije gledanje od obrađivača ove materije i vrlo značajne primjedbe na izbor i korišćenje polaznih - baznih podataka, prvenstveno onih koji se odnose na broj stoke i na proizvodnju po jedinici kapaciteta, te na bilansiranje te proizvodnje. Slične primjedbe imamo i na planiranje proizvodnje u godinama bilansiranja i na neka pojedinačna predložena rješenja. Pored toga, neki sadržaji su nedovoljno obrađeni ili potpuno ispušteni. Sva ta pitanja biće predmet naše dalje pažnje. Radi preglednosti i lakšeg praćenja materije u daljem izlaganju ćemo se držati hronologije date u Zelenoj strategiji.

1. Na str. 12, navodi se da je prosječna mliječnost krava na privatnom sektoru oko 1270 l, a na str. 14 da Crna Gora ima 122.000 grla govedi. U daljem tekstu se prikazuje rasna pripadnost tih govedi, koju čine: 32.000 ili 25% sivo-tirolsko, 13.000 ili 10% smeđe-alpsko, 6.000 ili 5% crno-bijelo, 71.000 ili 54% buša i njeni melezi i 8.000 ili 6% ostale rase i tipovi. Imajući u vidu ovakav rasni sastav (pod pretpostavkom da je ispravan), a poznavajući stanje na terenu da je crnogorska buša manje ili više već oplemenjena, ne možemo se složiti sa obrađivačem da je proizvodnja mlijeka po kravi samo 1270 l. Takav podatak bi možda odgovarao da se radi isključivo o buši i manje oplemenjenim njenim melezima. Budući da plemenite i ostale rase i tipovi, prema obrađivaču, čine zbirno 46% ukupnog broja govedi i da prosječna proizvodnja mlijeka tih rasa prelazi 3.000 litara, kao i da je crnogorska buša, kako smo već rekli, dobrim dijelom oplemenjena, a imajući u vidu da je mliječnost umatičenih i kontrolisanih krava na individualnom sektoru Crne Gore, prema evidenciji Republičke selekcijske službe, oko 3.000 litara, to je zaista navedena procjena obrađivača o mliječnosti krava na individualnom sektoru od 1270 l nerealno mala. Ona danas po našem mišljenju, iznosi između 1.700 i 1.800 l.
2. Prema statističkim podacima broj govedi u Crnoj Gori od 1982. do 1991. godine se kretao od 177.464 (1983) do 191.034 (1991.). U predlogu Zelene strategije iz februara 1992. godine navodi se podatak za 1990. god. od 180.000 govedi. Nije jasno otkud se onda u konačnoj - usvojenoj verziji Zelene strategije pojavljuje broj od 122.000, odnosno, kad se saberu goveda po rasama, od 130.000. U vezi toga se čak ne daje ni valjano obrazloženje. Slično je i sa podacima za ostale

vrste stoke. Ovu zbrku kompletiraju i podaci dati u prilogima (tab. 7-14) za 1981. godinu po opštinama i po migracionim zonama, koji su opet drukčiji od prethodnih. Budući da od veličine raspoloživog stočnog fonda presudno zavisi obim stočne proizvodnje, a od polazne osnove tj. postojećeg broja stoke i bilansi, odnosno planovi unapređivanja stočarske proizvodnje, nedopustivo je da se obrađivač bez jasnog i ubjedljivog obrazloženja, koristi čas jednim čas drugim podacima.

3. Na str. 17. u bilansima za 1991. godinu, navodi se podatak da je ukupno u toj godini u Crnoj Gori proizvedeno 160.000 tona mlijeka. Ova količina se nije mogla dobiti od muznih grla stoke navedenih na str. 14 sa mliječnošću krava od 1270 l i mliječnošću ovaca od 35-40 l (po statistici) i koza od 150 l (realna procjena). Količina od 160.000 izračunata je, vjerovatno, na osnovu broja stoke navedenog u predlogu Zelene strategije iz februara 1992. godine, a u kojem se navodi da u Crnoj Gori ima 180.000 goveda, 487.000 ovaca i 70.000 koza, što je, ako je tako, opet nedopustivo da se barata sa jednim brojem stoke kad se daje njegova brojnost, a proizvodnja izračunava na bazi drugog znatno većeg broja. Slične primjedbe se odnose i na podatke za izračunavanje bilansa i na sami bilans za meso, kako za ukupne količine tako i za količine po vrstama.
4. Na str. 48, tačka 2.7.2. u inputima u stočarskoj proizvodnji - navodi se da „obračun bilansa potreba stočarske proizvodnje ukazuje na veliki deficit kabaste stočne hrane (paše i zelene hrane...)”. Po nama takva ocjena ne počiva potpuno na činjenicama, pogotovo ne ako se u obračun uključi broj stoke naveden u konačnoj verziji Zelene strategije i ako se, kako je dato u dokumentu, praktično ne planira povećanje toga broja. I po postojećim prosječnim prinosima zelene mase i sijena moglo bi se prehraniti još više desetina hiljada, kako sitne tako i krupne stoke, od onog navedenog u Strategiji, što se obračunom može lako dokazati. Uostalom, kako je bilo moguće da se u Crnoj Gori 1939. godine, skoro isključivo sa kabastom stočnom hranom, prehrani ondašnji znatno veći broj stoke od: 850.000 ovaca i koza, 174.000 goveda i 41.000 konja (str. 14), i to u vrijeme kada su poljoprivredne površine znatno više nego danas korišćene za njivske kulture za ishranu ljudi. I u samoj Strategiji na str. 49 u prvoj rečenici negira se ono što je rečeno na str. 48,.... citat: „... i pored nezadovoljavajućeg broja stoke u odnosu na poljoprivredne površine...”.
5. Bilansirana proizvodnja za 1995. i 2000. god. se sigurno ne može postići ako se polazi od broja stoke datog u Strategiji na str. 14, pogotovo ako se planirana proizvodnja želi ostvariti bez povećanja broja stoke, sem minimalno za ovce, ali i sa smanjenjem broja svinja. I pod pretpostavkom da se prihvati da su bilansi proizvodnje u 1991. godini u redu, što je, kako smo vidjeli nelogično, i da ne postoje vanredni ograničavajući faktori (embargo i dr.), kako je moguće, primjera radi, da se od 1991. do 1995. godine, odnosno za samo nekoliko godina povećava proizvodnja mesa za 1/3 ili mlijeka ukupno za 1/4 kad se zna da npr. za odgoj samo jedne generacije krava do početka eksploatacije (prva laktacija) treba da prođe između 2. i 3. godine. Takav proizvodni napredak ne može se postići bez obzira kakvo genetsko poboljšanje goveda izvršili. Slično je i sa ostalim vrstama stoke. Uostalom, toliko povećanje stočarske proizvodnje kako se planira u bilansima za 1995. nije, vjerovatno, ostvareno u Crnoj Gori za skoro čitavi poslijeratni period.
6. Nejasno je i kako se u planskom periodu sa istim ambicijama može govoriti o *intenzivnoj i o ekološkoj stočarskoj proizvodnji*, budući da ova druga za razliku od prve, nužno pretpostavlja odsustvo hemije u proizvodnji stočne hrane i stimulansa u ishrani stoke pri proizvodnji mesa i mlijeka.
7. Da li je opravdano u postojećim crnogorskim uslovima govoriti o uzgoju krznaričica i vezati ih za ekoturizam ili o kinologiji i ekoturizmu (str. 62 i 128) u peri-

- odu koji obrađuje Strategija kada prvenstveno treba voditi brigu o proizvodnji najvažnijih prehrambenih proizvoda za zadovoljenje osnovnih potreba stanovništva.
8. U podpoglavlju 6 - Prerada poljoprivrednih proizvoda - (str. 65), kaže se: „U interesu razvoja prerade mlijeka - treba težiti izgradnji manjih privatnih mljekara...” Slično se govori i na str. 130. Takvo opredjeljenje, vjerovatno, nije potpuno opravdano ni racionalno. Ovo stoga što je mlijeko higijenski vrlo osjetljiv proizvod zbog čega mljekare moraju ispuniti niz konkretnih propisanih uslova, kako u pogledu opreme, tako i u pogledu poštovanja vrlo precizne tehnologije. To opet pretpostavlja velika ulaganja u opremu i kadrove. Razudnost terena i velika disperzija poljoprivrednih proizvođača, te neizgrađenost komunikacija, uz izgon velikog broja stoke na planinu tokom pašne sezone, ne garantuje takvim mljekarama obezbjeđenje dovoljnih količina sirovine tokom čitave godine. Ako se tome doda da su cijene mlijeka do sada bile pod kontrolom države, što se i u buduću može očekivati, jasno je da takva mljekara s ekonomskog aspekta nema perspektivu. Umjesto mini privatnih mljekara, po nama, treba razvijati mrežu otkupa mlijeka, i manje prerađivačke kapacitete za kvalitetne autohtone sireve, kao što su pljevaljski i njeguški, i za durmitorski skorup.
 9. Na str. 79, u Modelu dolinskog gazdinstva i na str. 82 u Modelu gazdinstva u zetsko-bjelopavličkom rejonu za farme od 10 krava predviđena je godišnja proizvodnja mlijeka od 45 tona, ili po kravi 4,5 tone, i proizvodnja mesa od 11 tona. Kada je u pitanju mlijeko, planirano je povećanje za više od 3,5 puta u odnosu na sadašnju mlječnost krava koju procjenjuje obrađivač. Prva cifra, o mlijeku, je prevelika i neostvarljiva sa sadašnjim genetskim potencijalom krava na, kako se u Strategiji kaže, pretežno kabastoj hrani, dok za proizvodnju mesa od 11 tona nema ni govora. Kako se u modelu ne predviđa tov junadi, kao dopunska djelatnost, pitanje je dali se može proizvesti i upola manja količina mesa.
 10. Na str. 80. u Modelu planinskog gazdinstva predviđa se kao osnovna djelatnost uzgoj 120 ovaca, a kao dopunska djelatnost proizvodnja krompira i kupusa. Za ovakva gazdinstva nužno je predvidjeti držanje još 1-2 krave, budući da se poljoprivredno gazdinstvo u brdsko-planinskom području bez krave ne može skoro ni zamisliti.
 11. Na str. 95 navedene su mjere podsticaja, pa se kaže da ih treba usmjeriti na inpute: sortno sjeme, sadni materijal, vještačko osjemenjavanje stoke, organsko đubrivo i zaštitna sredstva. Opravdano bi bilo, pa i nužno, u te inpute unijeti i proizvodnju priplodnog podmlatka u stočarstvu.
 12. Predlažemo da se u podpoglavlju 1.3.1. na str. 97, pored već navedenih proizvoda (svježe mlijeko, utovljena junad, ovce i jagnjad, ječam i triticale) premira i kajmak i sir (pljevaljski, sjenički i njeguški) iz organizovane proizvodnje, te priplodne junice i koze.
 - 13.a) Na strani 127. pod b) 2.2. planira se podizanje 100 specijalizovanih govedarskih farmi za proizvodnju zdravstveno-bezbjedne hrane za meso i mlijeko. Od 2.3. do 2.10. predviđa se podizanje i drugih farmi, ali bez atributa zdravstveno-bezbjedne hrane. Postavlja se pitanje zašto bi bile samo govedarske farme usmjerene za proizvodnju zdravstveno-bezbjedne hrane, ukoliko ih kao takve treba uopšte forsirati, kada one na području Crne Gore, u odnosu na, recimo, ovčarske i kozarske imaju daleko manje uslova da to budu.
 - b) Na str. 127. pod d- Ako se već predviđa izgradnja ekološko turističkih govedarskih i ovčarskih farmi, što svakako valja staviti pod upitnik, trebalo bi predvidjeti i kozarske, možda i prije nego dvije prethodne. Ovo stoga što je kozu od svih preživara najlakše uzgojiti na zdravstveno ispravnoj hrani, a i mlijeko joj ima terapeutsko svojstvo.

c) Proizvod pod b. 3. (str. 129) - Proizvodnju mješavine ne bi trebalo potencirati kao poseban program pošto taj proizvod, mada specifičan, nije toliko značajan ni po kvalitetu ni po obimu proizvodnje, niti je poznat na širem tržištu da bi služivao takav tretman kakav mu se daje u Strategiji.

14. U strategiji se, kako je već rečeno, s razloga potencira genetsko poboljšanje stoke i poboljšanje ishrane stoke kabastom hranom proizvedenom na sopstvenom imanju. Uz ostale mjere preporučuje se, takođe s pravom, i primjena vještačkog osjemenjavanja krava. Imajući u vidu razuđenost reljefa i neizgrađenost saobraćajnica u Crnoj Gori se ne može zanemariti ni značaj prirodnog pripusta, pogotovo što je još uvijek dominantan. To pitanje je moralo biti elaborirano u Strategiji i to prvenstveno u vezi obezbjeđivanja i načina korišćenja kvalitetnih priplođnjaka za prirodni pripust u brdsko-planinskim područjima. Potrebno je bilo obraditi i pitanje obezbjeđivanja kvalitetnog priplođnog materijala oba pola za sve vrste stoke, budući da je to jedan od najvažnijih činilaca unapređivanja stočarstva. Trebalo je, s tim u vezi, razriješiti da li za te svrhe razvijati specijalizovane veće reprocentre ili ići samo na farmersku proizvodnju u privatnom sektoru.
15. U Strategiji nije elaborirano ni pitanje očuvanja autohtonog genetskog materijala u čistoj rasi ili soju, kao banke gena za budući uzgojni i naučnoistraživački rad. Ovo pitanje zbog svog značaja ne bi smjelo biti nedorečeno niti se smije ostaviti slučaju. Bila je prava prilika, po našem mišljenju, da se ovo pitanje na adekvatan način elaborira u Zelenoj strategiji.
16. Na str. 28. među ekskluzivne proizvode pominje se „durmitorski sir”. Taj termin se ponavlja i u Programu osnovnih mjera... na str. 16. Sir pod tim nazivom, pogotovo kao ekskluzivan, ne postoji. Sir koji se u durmitorskom području, ali i šire, proizvodi od kuvanog mlijeka nakon skidanja kajmaka je tvrdi sir tkz. prljo, koji ni po kvalitetu ni po drugim svojstvima ne može biti ekskluzivan.
17. Podpoglavlje 7 - Izvozna orijentacija agrara - U cjelini odiše preambicioznošću izvoznih sadržaja. Čak se predviđa izvoz mesa divljači (od jelena, zečeva, golubova, fazana, prepelica i dr.), a zatim i izvoz krznašica (nutrije, nerčeva i dr.), što vjerovatno nije realno očekivati u periodu koji Strategija obrađuje. Ne bar u mjeri u kojoj bi zasluživao da se nade u Strategiji.

Zaključak

Sagledavajući cjelokupnu materiju o stočarstvu i stočarskoj proizvodnji u Zelenoj strategiji i rezimirajući ono što smo već rekli o tom dokumentu, može se najkraće zaključiti da Zelena strategija Crne Gore do 2000. godine u dijelu koji se odnosi na stočarstvo i stočarsku proizvodnju bez određenih kvalitativnih korekcija i dopune nebi mogla biti potpuna i valjana osnova, odnosno strateški dokument budućeg razvoja stočarstva i stočarske proizvodnje u Crnoj Gori. O tome šta bi po našem mišljenju trebalo korigovati i poboljšati, a što dopuniti dosta opširno je elaborirano i u ovom osvrtu.

Ostala zapažanja

1. Str. 11, tab. 1 - Prosječna veličina zemljišnog posjeda - Kako se može smanjiti ili povećati i broj domaćinstava i veličina posjeda u jednom istom rejonu u periodu 1981-1991. godine u odnosu na period 1971-1981. Prema tabeli, obostrano smanjenje, na primjer, navodno je utvrđeno u primorskom i u planinskom rejonu, dok se za rejon krša navodi smanjenje broja domaćinstava uz istu veličinu posjeda.

2. Podpoglavlje 2.6. - Prerađivački kapaciteti - na str. 46 - U popis pekara nije navedena pekara u Plužinama.
3. Poglavlje 5 - str. 61-64. - Proizvodnja ekološke hrane i razvoj turizma - Ima se utisak da je u ovom poglavlju predimenzioniran značaj tkzv. ekološke hrane. Poglavlje je nepotrebno pretrpano mnogim novokomponovanim i pomalo zbunjujućim pojmovima, kao što su: biološki čista hrana, ekološki čista hrana, ekološka hrana, ekološki čista hrana, ekološko ribarstvo, ekoprivreda, a zatim vezano za Crnu Goru kao geografski pojam: geoprometni položaj, most Evrope - Zapad i Istok, vrata Zapada - kapija Istoka, te fraze poput, citat „Peta tehnološka revolucija sadržana je u proizvodnji zdravstveno bezbjedne i ekološke hrane” itd. Umjesto naprijed pomenutih termina vezanih za pojam hrane moglo se reći jednostavno zdravstveno ispravna hrana, a fraze izbjeći.
4. Poglavlje V - Identifikacija razvojnih programa..., str. 125-131. - I ovo poglavlje odiše preambicioznošću, velikom širinom obuhvaćenosti problema (pa čak i izvan poljoprivrede) kao što su: turizam, televizija, PTT, elektrifikacija, zdravstvo, kultura, putevi i dr., koje svakako treba rešavati, ali s obzirom na mogućnosti (sredstva i dr.) i na raspoloživo vrijeme biće da su u pitanju više želje nego realna procjena. Osim toga, obavezu realizacije svih tih programa ne može nositi samo poljoprivreda.
5. Poglavlje V, str. 129, tačka 4. - Program integralnog razvoja poljoprivrede i turizma na području primorske regije je nedovoljno jasno i konkretno definisano, tako da po tome odudara od ostalih potpoglavlja u ovom poglavlju.
6. Da li u Strategiji razvoja poljoprivrede treba da nađu mjesto tačke pod 6.13. i 6.14. (str. 130), koje se odnose na rekonstrukciju pogona za proizvodnju mineralne vode „Rada” i izgradnju pogona za pakovanje i izvoz prirodne vode Žabljak - Vidrovan?
7. Prilozi - Nejasno je kakav značaj za Zelenu strategiju imaju podaci iz tabelarnih priloga 15 (o površini stana po stanovniku), 16 (o domaćinstvima sa stanom), 17 (o stanovima sa vodom, 18 (o stanovima koji su izgrađeni poslije 1971. godine) i sl.

INSTITUCIONALNA RJEŠENJA

Institucionalna rješenja data u Strategiji, po našem mišljenju, ne odgovaraju u potpunosti potrebama crnogorske poljoprivrede i njenom bržem razvoju, počev od organizacije samog Ministarstva pa do drugih predviđenih institucija. Ovakva rješenja predstavljaju dosta složen i razuden sistem u kome će neminovno dolaziti do preklapanja poslova, zadataka i nadležnosti.

Iako nije naše da komentarišemo organizaciju Ministarstva, ocjenjujemo da u fazi racionalizacije ukupne društvene nadgradnje, proširivati organizaciju Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede sa još dvije direkcije (Direkcija za prehrambenu industriju, organizaciju i funkcionisanje tržišta i Direkciju za razvoj „agroznanja”) a ne dati im sadržaje rada, neracionalno je i u praksi neodrživo. Ovo

tim prije što se poslovi i zadaci Privredne komore (Udruženja za poljoprivrednu, prehrambenu i duvansku industriju), dati na str. 112 i 113 Strategije, po našem mišljenju, poklapaju sa poslovima Direkcije za prehrambenu industriju, organizaciju i funkcionisanje tržišta, a poslovi i zadaci Direkcije službi agroznanja sa poslovima i zadacima Biotehničkog obrazovnog instituta.

Zadružni savez, kao zajednica zadrugara, egzistirajuće zavisno od toga koliko bude uspješno štiti njihove interese. Zato i osnivanje i organizacija Zadružnog saveza treba da od toga polaze.

Neki od predviđenih poslova i zadataka Zadružnog saveza (str. 114, posljednji stav) poklapaju se sa poslovima Savjetodavne i drugih službi, pa bi ih trebalo razgraničiti i uopšte bolje obraditi.

Djelatnost **Poljoprivrednog instituta** globalno je data na strani 114 Strategije i uglavnom se poklapa sa dugoročnom politikom razvoja Instituta, koju je Institut dostvio nadležnim državnim organima. Neophodno je bilo u Strategiji razdvojiti osnovnu, naučnu, djelatnost Instituta od pomoćnih djelatnosti i sistematičnije prikazati njihov sadržaj.

Poslovi i zadaci Instituta dati u tačkama 2, 4 i 5, str. 114, preklapaju se sa poslovima drugih predloženih institucija iz datih rješenja Republičkog zavoda za unapređivanje poljoprivrede, Agroturističkog inženjeringa, a dijelom i Zadružnog saveza.

Finansiranje naučnih istraživanja regulisano je Zakonom o naučnim djelatnostima (cl.7 i 37) i drugim zakonskim propisima, kao što stoji u prvom stavu na str. 115 Strategije. Nije jasno zašto su iz toga izostavljena primijenjena istraživanja. Potrebu i interese Republike u ovom pogledu trebalo bi usaglasiti sa članom 36 Zakona o naučnim djelatnostima, jer Strategija bitno od toga odstupa.

Sve navedene djelatnosti Instituta sa str. 114 Strategije i njihovo finansiranje definisano na str. 115 prvi stav, potpuno se, međutim, relativizuju stavom 3 i 5 na istoj strani Strategije, gdje se kao prioritete djelatnosti Instituta navodi „maksimalno angažovanje Instituta na poslovima ostvarivanja tekuće i razvojne politike...” (Ovaj stav u Strategiji našao je svoje tumačenje u pismu Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede br. 02-1900 od 7.7.1992, u kome se, pored ostalog, kaže: „da Poljoprivredni institut prilagodi svoj plan i program rada kako bi ovaj bio maksimalno orijentisan na rješavanju **tekućih** proizvodnih, tržišnih, ekonomskih i razvojnih problema **poljoprivrednih preduzeća** u Crnoj Gori, pri čemu bi se ukupna masa naučnih i stručnih znanja stavila u službu maksimiranja poljoprivredne proizvodnje sa jedne strane, a sa druge zadržao **minimum naučno-istraživačkih aktivnosti** koji bi obezbijedio kontinuitet i proširivanje radnih obaveza u ovoj oblasti u momentu kada se za to stvore materijalne i druge pretpostavke ” (podvlačenja naša). Nije jasno kako te kontradiktornosti iskazane u istom tekstu međusobno usaglasiti. Posebno je pitanje šta u naučnom radu, za čije se unapređenje svi verbalno zalažemo, može značiti jedna ovakva orijentacija, makar i za period od desetak godina. No, takve kontradiktornosti i paušalne ocjene o nauci, njenom doprinosu i daljem razvoju protežu se kroz tekst Zelene strategije na više mjesta (str. 22, tačka 4; str. 67, stav 7; str. 73, stav 3 i 4 itd.).

Institut je i do sada, a biće i ubuduće spreman i otvoren za saradnju o svim pitanjima sa Ministarstvom poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, kao i sa svim drugim subjektima iz oblasti poljoprivredne struke i nauke.

Koliko će se sredstava iz budućeg agrarnog budžeta Republike izdvajati za naučna i razvojna istraživanja, stvar je onih koji tu politiku vode.

Ne vidimo dovoljno argumenata za formiranje **Republičkog zavoda za unapređivanje poljoprivrede** kao posebne institucije. Poznato je da Poljoprivredni institut ima 9 naučnoistraživačkih zavoda u kojima već radi po jedan, dva, a u nekim i tri naučna radnika. Smatramo najcjelishodnijim (ne negirajući potrebu za organizova-

njem Savjetodavne službe, naprotiv) da se unutar Instituta formira poseban zavod za stručno-savjetodavne poslove, u kome bi od 6 regionalnih centara tri bila pokrivena preko Instituta (Bar, Podgorica i Bijelo Polje), dok bi se za ostala tri centra mogla naći rješenja u okviru poljoprivredno-veterinarskih stanica ili na drugi način.

Zavod za stručno-savjetodavne poslove trebalo bi da finansira Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede iz budžeta, kako je i predloženo. Time bi se na najbolji način mogao vršiti transfer naučnih i stručnih znanja od naučnih radnika do proizvođača.

Službu obrazovanja zemljoradnika umjesto u Republičkom zavodu vezati za Biotehnički obrazovni centar - Bar i uz pomoć države i Zadružnog saveza identifikovati zainteresovane poljoprivrednike i osposobljavati ih do nivoa trećeg stepena stručnosti. Zavod za stručno-savjetodavne poslove imao bi direktne kontakte sa proizvođačima, proširivao njihova znanja i rješavao njihove konkretne probleme.

Remont i inovaciju znanja organizovati kako je i predloženo na str. 121 stav 9 i 10 Strategije. Treba, međutim, obezbijediti i inovaciju znanja i poljoprivrednih stručnjaka.

Ideja o izv. „kući poljoprivrede“ i objedinjavanje svih navedenih institucija pod istim krovom je neodrživa. U seljavanje 8 različitih institucija u zgradu Poljoprivrednog instituta, koja je namjenski rađena za naučna istraživanja i za obrazovanje visokoškolskih kadrova, bilo bi poražno za poljoprivrednu nauku i struku. Umjesto da se Institut dalje kadrovski jača specijalističkim kadrovima i da se razvijaju i šire one oblasti nauka koje još nijesu pokrivena, a da se laboratorije opremaju savremenom opremom i aparatima, predloženim konceptom smještanja u zgradu Instituta više raznorodnih institucija dovelo bi do reduciranja naučnog rada i pretvaranja laboratorija Instituta i druge namjene.

Nema ni jedne oblasti nauka u Crnoj Gori iz kojih nijesu otvorene studije, dvogodišnje, četvorogodišnje, pa čak i poslijediplomske, sem u oblasti poljoprivrednih nauka. Krajnje je vrijeme da Ministarstvo podrži koncept razvoja visokoškolskih studija iz oblasti poljoprivrednih nauka, jer za to postoje kako stvarne potrebe, tako i materijalne i kadrovske mogućnosti.

Neki fakulteti Univerziteta Crne Gore počeli su sa studijama sa daleko skromnijim materijalnim i kadrovskim potencijalima, pa su danas izrasli u ozbiljne i konkurentne naučno-obrazovne institucije.

NOVA REDAKCIJA ČASOPISA „POLJOPRIVREDA I ŠUMARSTVO“

Dvanaestog marta 1993. godine održana je u Nikšiću godišnja Skupština Saveza Poljoprivrednih inženjera i tehničara Crne Gore, na kojoj je predložen novi izdavački Savjet naučnostručnog časopisa „Poljoprivreda i šumarstvo“ - organa Saveza Poljoprivrednih inženjera i tehničara Crne Gore, Saveza šumarskih inženjera i tehničara Crne Gore i Saveza veterinarara i veterinarskih tehničara Crne Gore.

Ovom prilikom želimo da odamo dužno poštovanje i zahvalnost dosadašnjoj Redakciji ovog časopisa, a posebno doajenu poljoprivredne struke i nauke, glavnom i odgovornom uredniku akademiku dr Ljubu Pavićeviću, koji se duže od 30 godina nalazi na toj odgovornoj dužnosti.

Iz nama poznate životne i radne biografije akademika Pavićevića izložili bi samo par aktivnosti koje će nas podsjetiti na obim i karakter rada ovoga dugogodišnjeg stvaraoca.

Jedan je od pokretača osnivanja časopisa „Poljoprivreda i šumarstvo“, čije je zalaganje za razvitak naučne i stručne misli i njihove primjene vidno doprinijelo unapređenju i razvoju savremene poljoprivredne proizvodnje u Crnoj Gori.

Njegov dolazak na čelo Redakcije časopisa spada u vrijeme intenzivnog rada na okupljanju odgovarajućih naučnih i stručnih saradnika sa željom da se istaknu značajnija dostignuća u poljoprivredi, šumarstvu i veterinarstvu u nas.

Radovi objavljeni u ovom časopisu pobuđuju sve više interesovanje stručne i naučne javnosti u okviru navedenih grana, čime je časopis tokom svoga neprekidnog tridesetosam godišnjeg izlaženja postao zapažena smotra naučno-istraživačkog rada navedenih grana i integralni dio razvoja domaće stručne i naučne misli, koja se u njihovoj evoluciji ne može mimoći.

Naučna i stručna djelatnost akademika Pavićevića, njegov doprinos na organizaciji i unapređenju naučnog rada iz oblasti poljoprivrede, uvela ga je u krug naučnih stvaraoca okupljenih u Crnogorsku akademiju nauka i umjetnosti, gdje ulaže odgovarajuće napore na angažovanju ove naše najveće naučne i kulturne ustanove na unapređenju, ne samo poljoprivrede nego i drugih srodnih grana u okviru prirodnih nauka. Uz to je stalni član saradnik Matice srpske u Novom Sadu.

U ime Saveza poljoprivrednih inženjera i tehničara, Saveza šumarskih inženjera i tehničara i Saveza veterinarara i veterinarskih tehničara Crne Gore, želimo dobro zdravlje akademiku Pavićeviću, da i dalje istraje u svom radu i da nas podstiče, savjetuje i upućuje na nova savremena još veća unapređenja i razvoj odgovarajućih biotehničkih grana i oblasti djelatnosti.